

Županijska palača u Križevcima (oko 1950)
The discreet («županija») palace in Križevci c 1950

Žarko Domljan

Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu
 Odjel za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad
 predan 29. 6. 1989.

Kompleks županijske palače u Križevcima

Među javnim zgradama koje se u sjevernoj Hrvatskoj podižu u drugoj polovici 18. stoljeća za potrebe reorganizirane državne uprave, istaknuto mjesto pripada reprezentativnoj županijskoj palači u Križevcima. Palača zauzima istočnu stranu glavne križevačke ulice (Ulica Moše Pijade 12), stare povijesne komunikacije koja je nekada povezivala južna i sjeverna gradska vrata, a svojim elegantnim volumenom, upravo na mjestu gdje se ulica lagano ugiba i otvara pogledu, predstavlja, zajedno sa snažnim volumenom crkve sv. Ane i pavlinskog samostana na suprotnoj strani ulice, glavnu prostornu okosnicu križevačkog središta.

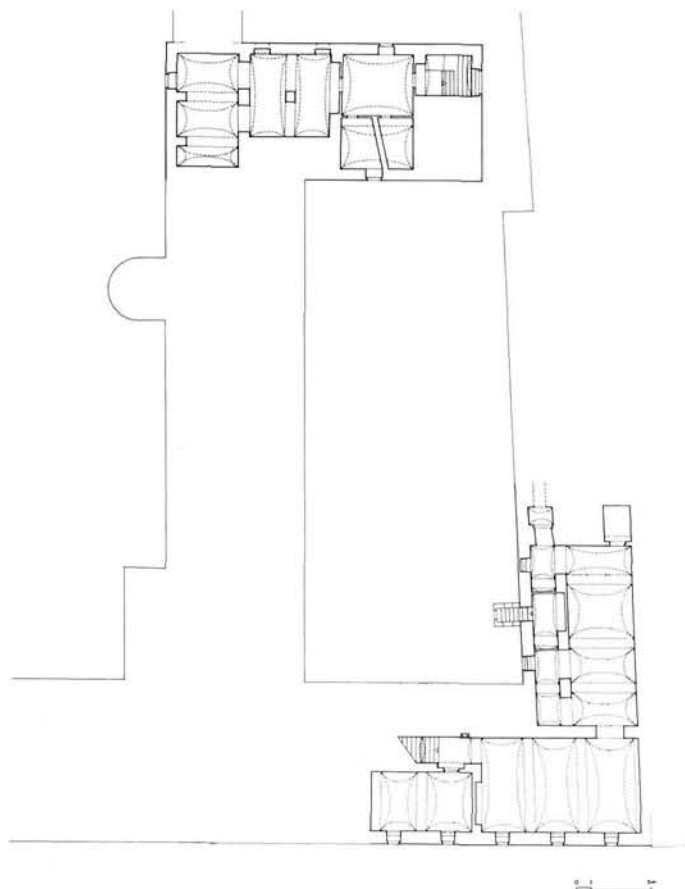
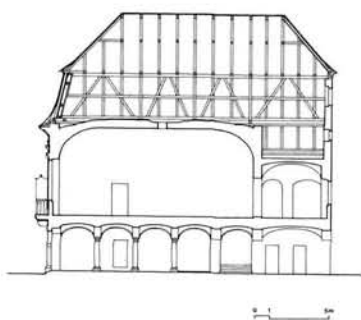
Dimenzije i položaj županijske palače jasno kazuju o čvrstoj povezanosti grada i županijske uprave, koja je kroz mnoga stoljeća davala osobit pečat društvenom životu Križevaca. Križevci su naime jedno od najstarijih hrvatskih županijskih središta. »Comes curialis de Cris« spominje se već u 12. stoljeću, i otada su Križevci sa svojim utvrđenim kaštelom i povlasticama (1252) kraljevski grad i često u samome središtu važnih povijesnih zbivanja. Dovoljno je napomenuti da je u njemu tijekom 13. i 14. stoljeća održano više od dvadeset hrvatskih sabora, među kojima i onaj čuveni, Krvavi sabor 1397, na kojemu je kralj Žigmund dao pogubiti palatina i bana Ivana Lackovića s pristašama. U organizaciji civilne vlasti u banskoj Hrvatskoj županije su imale veoma važnu ulogu, a uživale su i značajnu samoupravu, koja je uključivala vojne, upravno-financijske i pravosudne poslove. Na čelu županije stajao je veliki župan (comes supremus), kojega je imenovao kralj, a uz njega su bili podžupani i plemićki suci (iudices nobilium), koji su bili plaćeni službenici i provodili su naloge državne vlasti. Iako su veliki župani kao osobe kraljeva povjerenja uživali velike ovlasti, sve važnije odluke donosile su se javno na velikoj i maloj županijskoj skupštini.¹ U teška vremena turskih prodora u Slavoniju i formiranja Vojne krajine, Križevci su se našli na samome rubu područja zahvaćenog vojnim operacijama, a nakon poraza na Mohačkom polju 1526. godine banska Hrvatska, nazvana i »ostaci ostataka...«, stegnuta je na svega tri prvobitne hrvatske županije: zagrebačku, križevačku i varaždinsku. Iako sam grad nije nikada pripadao Vojnoj krajini, znatni dijelovi nekad prostrane križevačke županije bili su izuzeti ispod civilne vlasti i stavljeni pod krajišku jurisdikciju, a granica se Vojne krajine nekoliko stoljeća nalazila na samome istočnom rubu grada, uz potok Glogovnicu. Usto je u gradu postojala i stalna vojna posada, pa su česti sukobi između civilne i vojne vlasti bitno obilježili društveni i komunalni život Križevaca kroz nekoliko stoljeća. Tek odlaskom vojske u novoosnovani Bjelovar oko sredine 18. stoljeća stvoreni su povoljniji uvjeti za samostalno uređivanje nekih važnih komunalnih pitanja.

Velika reorganizacija i modernizacija državne uprave pod Marijom Terezijom nije mimoišla ni Križevce, koji 1759. godine ponovno postaju sjedište povećane županije, pa je za njezinu upravu trebalo osigurati odgovarajuću zgradu. Hrvatski sabor već 1763. raspravlja o podizanju »prostrane i sjajne županijske zgrade u Križevcima«,² a od 1768. u nekoliko navrata uzalud traži od vojne uprave da županiji ustupi napuštenu zgradu komande u gradu. Problem smještaja županijske administracije rješava se tek 1772, kada županija kupuje kuću Gladki na istočnoj strani glavne križevačke ulice, koja je u velikoj pregradnji 1779/80. nestala u sklopu današnje županijske palače.

Već se na prvi pogled razabire da ova skladna jednokatna građevina neobično izduženih pročelja nije nastala odjednom. Nejednak razmak između prozorskih otvora, različita dužina postranih pročelja i asimetrija dvorišnih krila jasno govore da

Sažetak

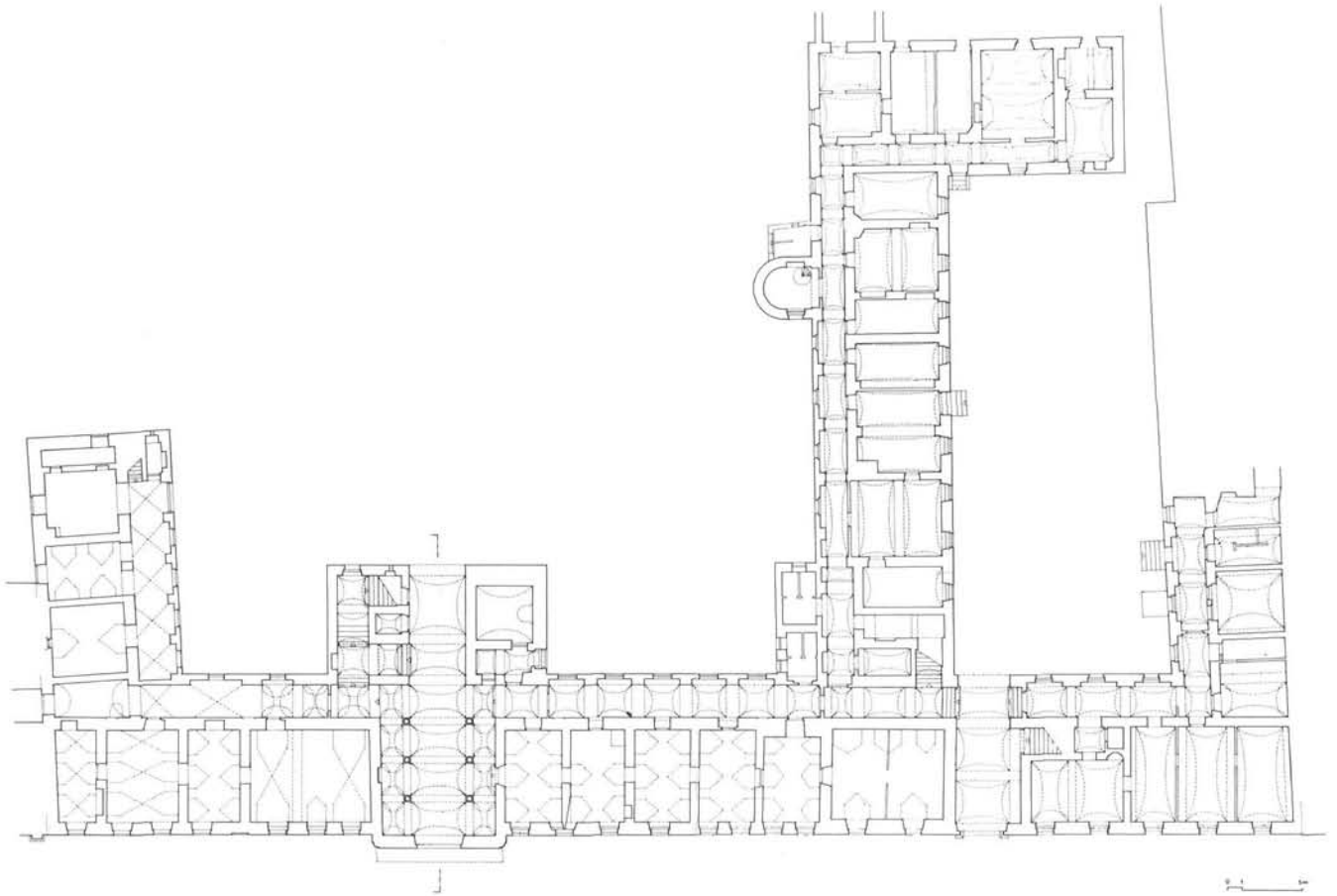
Barokna županijska palača u Križevcima istaknuto je djelo profane arhitekture 18. stoljeća. Nastajala je u toku nekoliko građevnih faza od 1747. do 1833, ali je svoj definitivni arhitektonski oblik dobila u toku velike pregradnje 1779/80. Njezin autor nije poznat, ali se čini da je važnu ulogu u njezinu oblikovanju imao tadašnji županijski inženjer F. S. Hüdler.

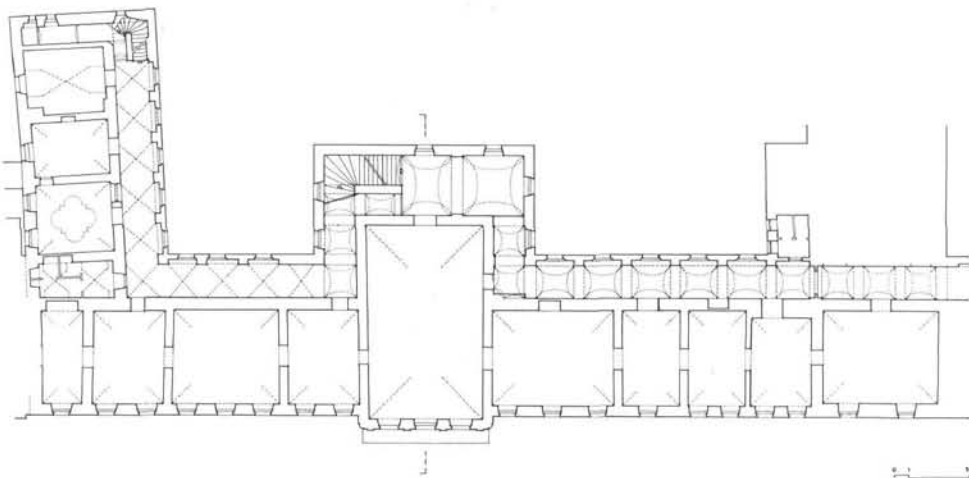
Podrum
Basement

Presjek kroz središnji dio i glavnu dvoranu (Miljenka Fischer i Marija Stepinac)
Section of the central part and main hall (Miljenka Fischer and Marija Stepinac)

Tlocrti županijske palače (Miljenka Fischer i Marija Stepinac)
Ground plans of the district palace (Miljenka Fischer and Marija Stepinac)

Prizemlje
Ground floor

Prvi kat
First floor

Dvorišno pročelje (foto: Krešimir Tadić)
Rear facade of the house (Photo Krešimir Tadić)

Županijska palača, središnji rizalit (foto: Krešimir Tadić)
The discript palace, central staircase (Photo Krešimir Tadić)

se kompleks županijske palače kakav je danas zatečen formirao u nekoliko građevnih faza. Glavnina radova, kao što je već rečeno, izvedena je 1779/80, kada je palača uglavnom poprimila današnji izgled s naglašenom simetrijom uličnog pročelja, kojim dominira istaknuti središnji rizalit, i dva okomita dvorišna krila, što je cjelini dalo tipični barokni »U« tlocrt. Zgrada u cjelini više djeluje svojom masom i dimenzijama (dugačka je 60 m i ima ukupno 21 prozorsku os) nego arhitektonskim detaljima, koji su se, osobito na prostranim pročeljima, u toku kasnijih adaptacija izgubili. Arhitektonski je najizrazitije oblikovan središnji rizalit, koji pokazuje stilske oblike razvijenog baroka, napose u nekim detaljima kao što je smekšavanje uglova zaobljenjem ili fina raščlamba fasadne plastike, čime je ostvareno bogato nijansiranje svjetlosnih efekata. Volumen središnjeg rizalita naglašen je iskorakom izvan građevne linije i visinom, a osobito masivnom kapom mansardnog krova, što palači u cjelini daje izgled neke jednostavne i strogozobiljnosti.

U prizemlju središnjeg rizalita široki je lučni portal s jednostavnim kamenim okvirom, a u prvome katu tri simetrična visoka otvora (prozor i dvoja vrata) spljoštenih lukova, koje prate višestruko profilirani prozorski nadvojni. Otvori su smješteni u polja između četiri vitka pilastra, koji se atraktivno očituju u zoni gređa podržavajući plitki krovni vijenac. U visini prvoga kata cijelom širinom rizalita teče balkon položen na 11 kamenih profiliranih konzola (srednja konzola, koja sjeda na zaglavni kamen portala, uža je i kraća od ostalih), a njegovoj masivnosti fino kontrastira usitnjeni grafizam željezne balkon-

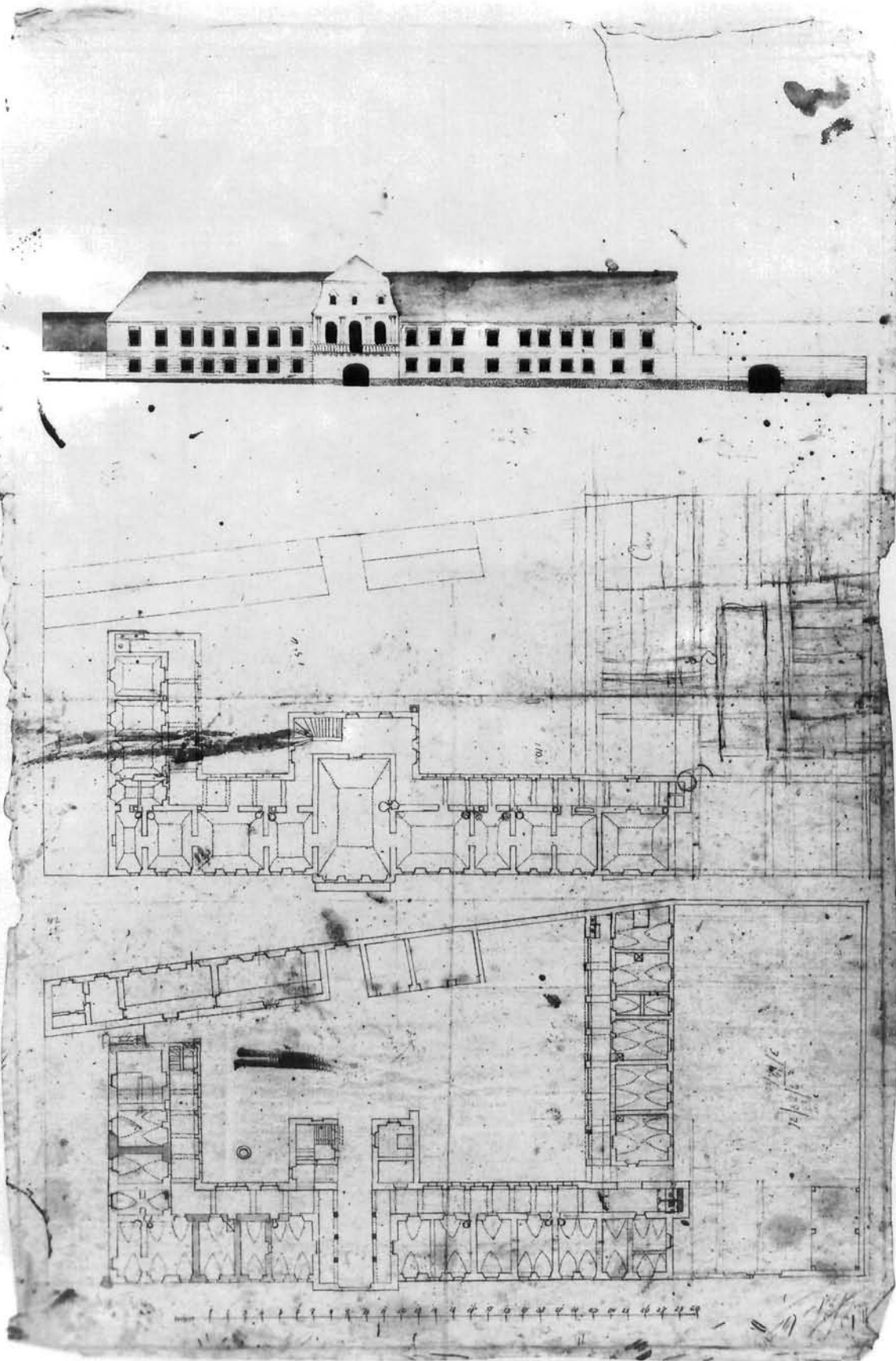
ske ograde, prekinut tek u sredini okomitom elipsom, nesumnjivo heraldičkog podrijetla. Ograda se sastoji od gustoga niza šiljastih lukova, što predstavlja veoma rani primjer primjene neogotičkih oblika kao dekorativnog (a ne strukturalnog) elementa u profanoj arhitekturi sjeverne Hrvatske.³

Ulaz u palaču vodi kroz prostrano predvorje sa 6 stupova toskanskog tipa, a iznad njega se nalazi reprezentativna glavna dvorana. Iz predvorja se lijevo odvaja jednostavno, dvostruko prelomljeno kameno stubište za prvi kat. Sve prostorije i hodnici u oba su kata nadsvođeni, hodnici redovito jednostavnim križnim svodovima i češkim kapama, dok se u sobama i malim dvoranama u prvome katu javljaju različiti oblici baroknih svodova (bačvasti, koritasti, zrcalni), a u glavnoj dvorani izveden je neobično visok svod koritastog tipa, što ovome prostoru namijenjenom za zasjedanja velike županijske skupštine daje svečan i veličajan izgled.

Županijska palača u svome današnjem obliku nastajala je postupno u nekoliko građevnih faza od sredine 18. stoljeća do tridesetih godina 19. stoljeća, dakle u rasponu od osamdesetak godina. Već je ranije istaknuto da njezinu najstariju jezgru čini nekadašnja kuća Gladki, koju je županija kupila (1772) od žene (rod. Gladki) križevačkog podžupana Jurja Petričevića.⁴ To je solidna slobodnostojeća jednokatnica »L« tlocrta sa 6 asimetrično raspoređenih prozorskih osi na uličnom pročelju, građena 1747. Prikazana je na dva nacrtu iz 1773, kada je uz nju sa sjeverne i istočne strane trebao biti dograđen zaseban trakt, djelomično uz tada još postojeće gradske bedeme.⁵ Više indicija govori da je kuća Gladki imala stambenu namjenu, ali

Preris nacрта županijske palače iz 1779/80, Arhiv Hrvatske
Copy of plans of district palace (1779/80, Archives of Croatia)

Prozor u prvome katu (foto: Krešimir Tadić)
Window on the first floor (Photo Krešimir Tadić)

Detalj balkonske ograde (foto: Krešimir Tadić)
Detail of balcony rail (Photo Krešimir Tadić)

možda najviše okolnost što je namjeravana dogradnja bila potrebna upravo za one namjene koje su vezane uz određene funkcije vlasti, naprimjer, za zatvor i mučionicu (*torturae locus*). Neobično je svakako da za ono doba reprezentativna stambena kuća nema podruma, što govori da njezin vlasnik nije živio od zemljišnih prihoda, pa nije isključeno da je pripadala strancu, možda nekom krajiškom oficiru.⁶ Oba nacrti za dogradnju iz 1773. sačuvana su u Arhivu Hrvatske. Na očito ranijem, kojega je potpisao županijski geometar Johann Vötter, prikazana je u tlocrtu prizemna građevina koja se pruža u obliku slova »L« uzduž sjeverne i istočne granice parcele obuhvaćajući postojeću zgradu. Na kasnijem i preciznijem planu, koji je i datiran (1773), prikazana je postojeća zgrada (oba tlocrta i pročelje) i trakt koji se ima sagraditi, ali je on sada u dijelu sjevernog krila povišen na kat. Ovaj drugi nacrt izradio je zidarski majstor (Maurer Meister) Paul Höfneker, a ovjerio ga je geometar Johann Vötter.

Oba sačuvana nacrti rješavaju pitanje povećanja prostora za potrebe županijske administracije dogradnjom zasebnog trakta bez intervencije na postojećoj kući Gladki. Čini se da do realizacije nije došlo, jer se županija svega šest godina kasnije odlučuje na gradnju nove reprezentativne palače, unutar koje je inkorporirana kuća Gladki, a njezin se tlocrt jasno nazire u sjevernom, ugaonom dijelu današnje građevine.⁷ Ustvari, nova je palača nastala tako što je kuća Gladki produžena prema jugu za otprilike jednu i pol svoju dužinu, a na

spoju stare zgrade i novoga dijela izveden je reprezentativni središnji rizalit s glavnim ulazom i dvoranom na prvome katu. Tada je sagrađeno i južno dvorišno krilo palače (ili možda samo adaptirana neka starija građevina), ali kao zaseban prizemni trakt, odvojen od glavne zgrade tako da je između njih ostavljen uski prolaz za dvorište. Činjenica da je ovo krilo ostalo odvojeno od glavne zgrade, a i neki konstruktivni detalji (širina krila, debljina zidova, razina poda, tip lučnih otvora u prizemlju itd.) upućuju da ono nije građeno istodobno kad i ostali dijelovi građevine. Na jednom od sačuvanih nacrti vidljivo je da se južno od parcele Gladki nalazilo vojno zemljište (*fundus praesidii, seu militaris*), a upravo se na to zemljište proširila županijska palača. Na Schönfelderovu planu iz 1775, koji prikazuje raspored vojnih objekata u gradu, ucrtana je približno na mjestu južnoga krila palače zgrada stare komande, o kojoj se već 1758. izvještava da je u ruševnom stanju (1768. već je srušena).⁸ Logično je zaključiti da su graditelji županijske palače 1779/80. iskoristili postojeću ruševnu zgradu ili samo jedan njezin dio i uklopili je kao i kuću Gladki na sjevernoj strani u novogradnju županijske palače. Tada su u dnu dvorišta sagrađene i dvije štale koje su se naslanjale na istočni zid županijskog zemljišta.

Projektant županijske palače nije nam poznat, ali se u vezi s njezinom gradnjom u arhivskim dokumentima spominje više imena. Na čelu zidara nalazio se palir Andrija Rossmann, klesarske je radove izvodio domaći majstor Urban Fassings, koji

če.¹⁴ Planovi koje je izradio Nagy nisu sačuvani,¹⁵ ali se iz više službenih dopisa i arhitektonskih nacрта izrađenih oko 1850, kada je uslijedila nova adaptacija palače, može s priličnom sigurnošću rekonstruirati zahvate koji su tada izvedeni.

Južno krilo palače, do tada prizemno i odvojeno, povišeno je na kat i spojeno s glavnom zgradom. Na istočnoj strani krilo je produženo i završeno kraćim poprečnim traktom u smjeru sjever-jug. U prizemlju krila uređeni su novi zatvori za 24 osobe, a prostorije notarijata, koje su se ranije tu nalazile, preseljene su u dograđeni prvi kat. U prizemlju poprečnog trakta uređen je stan za takmičara, pa je vjerojatno to bio razlog što je pod njim izveden nadsvođeni podrum. Na spoju krila i glavne zgrade izvedeno je stubište za vezu s prvim katom, a na sjevernom zidu krila, koji je zatvorio nekadašnje otvorene arkade u prizemlju, dograđena je dvokatna kapela, koja se izvana pojavljuje kao visok zaobljeni volumen. Kapela je u visini prvoga kata imala tri polukružna prozora koji su kasnije zazidani (vidljiv je onaj na sjevernoj strani). Vjerojatno su u vrijeme ove pregradnje zazidane i ostale arkade na dvorišnoj strani županijske palače.

Znatno veći zahvat bila je prigradnja novog objekta »L« tlocrta (M. Pijade 10) uz južnu stranu glavne zgrade, kojoj je na taj način ulično pročelje produženo za dodatnih 6 prozorskih osi. U prizemlju je novi objekt spojen s postojećim prostranom vežom, zbog čega je jedan prozor na staroj zgradi zazidan (vidljiv u veži), a uklanjanjem starih nužnika omogućena je nesmetana komunikacija hodnicima u prizemlju i na prvome katu, čime je postignuta arhitektonska i prostorno-funkcionalna cjelovitost obaju dijelova proširene palače. Dograđeni objekt u svojim današnjim dimenzijama nesumnjivo je oblikovan u vrijeme prigradnje, ali postoji mogućnost da je riječ i o nekoj starijoj prizemnici (ravni stropovi u prvome katu odgovaraju stropovima u prvome katu krila, što znači da su izvedeni u isto vrijeme), tada vjerojatno stambene namjene, koja je samo povišena na kat i povezana s palačom. Za ovu bi pretpostavku govorio podrum koji se proteže pod cijelom kućom kao i činjenica da je ona sve do danas sačuvala poseban kućni broj. U svakome slučaju ova zgrada ostavlja neke nedoumice na koje zasada, bez detaljnijega uvida u građevnu strukturu ili novih arhivskih otkrića, nije moguće odgovoriti. Uz nju je vezana i jedna zanimljiva kulturno-povijesna pojedinost. Prema predaji, u ovoj je zgradi proveo svoje posljednje dane i tu je 5. rujna 1849. umro od kolere književnik Antun Nemčić. Kao uglednom Križevčaninu i županijskom notarju, njemu su radi izolacije od okoline (Križevci su dobili civilnu bolnicu tek 1878) vjerojatno bile ustupljene prostorije u zgradi koja je odavno bila u sastavu županijske palače.¹⁶

Opisano proširenje i dogradnja županijske palače odvijali su se u drugoj polovici 1833, a tada su postavljeni i novi žljebovi, za koje su tražene ponude još u prosincu prethodne godine.¹⁷ Žljebove je izveo jedan od trojice zagrebačkih obrtnika koji su dostavili ponude (možda Anton Mesić), a na dva sabirna lonca uz središnji rizalit utisnuta je godina 1833, jedini siguran znak da su te godine obavljani neki radovi na palači. Tada su najvjerojatnije postavljena i nova drvena vrata na glavnome ulazu s krupnim ritmom dekorativnih polja i kvalitetnim okovom te osobito precizno oblikovanom kvakom.

Slijedeća intervencija na županijskoj palači zbila se na početku pedesetih godina 19. stoljeća. Tada se u cijeloj zemlji uz županije uvode posebni zemaljski i katastarski sudovi, pa je za njihov smještaj trebalo i u Križevcima osigurati prostor, uključujući i povećan broj zatvora. Pritom se osobito inzistiralo na odjeljivanju sudske i političke vlasti, što je zahtijevalo i fizičko odvajanje prostorija suda od dijelova palače koji služe župa-

Krovni vijenac i sabirni lonac (1833) (foto: Krešimir Tadić)
Cornice and gutter (1833) (Photo Krešimir Tadić)

Ulazno predvorje (foto: Krešimir Tadić)
Entrance hall (Photo Krešimir Tadić)

Svod u prostoriji prizemlja (foto: Krešimir Tadić)
Vaulting in the ground floor (Photo Krešimir Tadić)

Hodnik u prizemlju sjevernoga krila (foto: Krešimir Tadić)
Corridor, ground floor of north wing (Photo Krešimir Tadić)

Hodnik u prvom katu (foto: Krešimir Tadić)
Corridor on the first floor (Photo Krešimir Tadić)

Glavna dvorana (foto: Krešimir Tadić)
Main hall (Photo Krešimir Tadić)

Dvokatna kapela na južnome dvorišnom krilu (foto: Krešimir Tadić)
Two-tiered chapel in the south back wing (Photo Krešimir Tadić)

Glavni portal (foto: Krešimir Tadić)
Main portal (Photo Krešimir Tadić)

Kvaka na ulaznim vratima (foto: Krešimir Tadić)
Door knob of portal (Photo Krešimir Tadić)

Županijska palača (foto: Krešimir Tadić)
Discrit palace (Photo Krešimir Tadić)

Dvorište kuće M. Pijade 10 (foto: Krešimir Tadić)
Courtyard of house in 10 Moša Pijade St (Photo Krešimir Tadić)

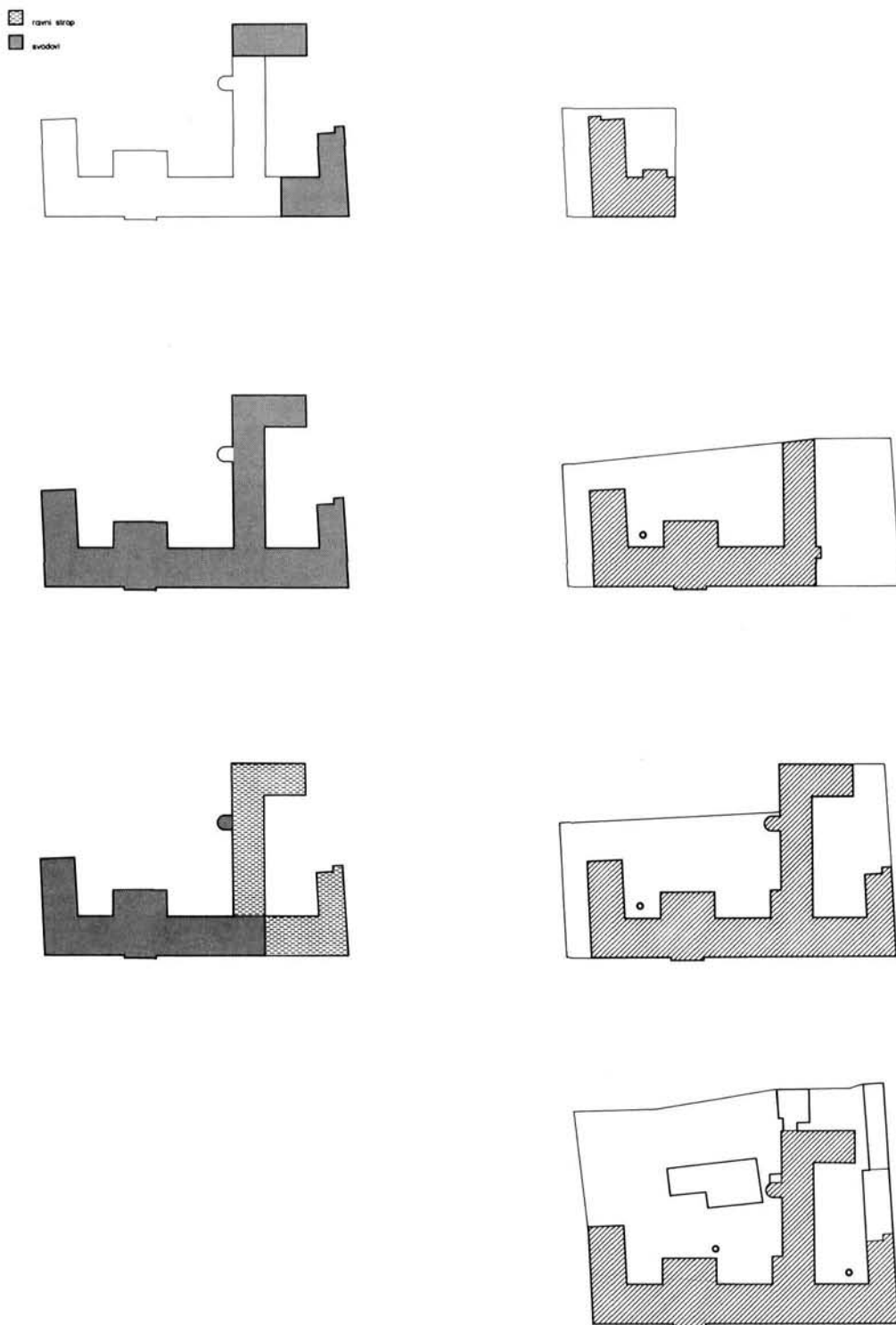
nijskoj administraciji. Prve nacрте za adaptaciju južnoga dijela palače izradio je potkraj 1850. inženjer u Zemaljskoj građevnoj upravi Mihovil Utješenović, druge u veljači 1851. županijski geometar Niko Lovrenčić,¹⁸ a konačne u rujnu 1851. inženjer Schaumburg, koji je bio dodijeljen novoosnovanom Povjerenstvu za uvođenje sudova u Hrvatsku i Slavoniju.¹⁹ Nacrti su tek godinu dana kasnije bili odobreni u Beču, što znači da su radovi mogli početi najranije u drugoj polovici 1852. godine.²⁰ U nacrtima koje je izradio Lovrenčić bila je predviđena dogradnja jednoga spojnog trakta koji bi povezao oba južna krila palače u jednu građevnu cjelinu. Schaumburg to odbacuje i u jednome pismu objašnjava da se radi smanjenja troškova odustalo od dogradnje, zbog čega je moguće osigurati samo 9 umjesto zahtijevanih 15 zatvora.²¹ Posve je sigurno dakle da palača prilikom adaptacije 1852. godine nije izmijenila svoj vanjski izgled. Sudu i katastru ustupljen je južni dio palače, uključujući i oba dvorišna krila, i taj je dio manjim unutrašnjim zahvatima prilagođen novoj funkciji. Osim ugradnje zatvora (5 samica i 4 prostorije za više osoba), jedine su veće intervencije bile probijanje ulaza iz dvorišta u dio srednjega krila, u kojemu se nalazio stan tamničara, i ukidanje kapele, unutar koje je sada uvedeno zavojito stubište da bi se ostvarila odvojena veza s prvim katom.

U takvome stanju i funkciji palača je dočekala 1856. godinu, kada je reorganizacijom državne uprave ukinuta križevačka županija i pripojena varaždinskoj. Zgrada je nekoliko godina stajala prazna, a zatim je 1860. u nju privremeno smješteno novoosnovano Gospodarsko-šumarsko učilište, zadržavši međutim južni dio palače (Bakteriološki zavod, Veterinarska stanica) i nakon što je za njegove potrebe u razdoblju 1861-1865. sagrađen veliki kompleks na istočnom rubu grada. Izvedene pregradnje u tome dijelu palače izmijenile su unutrašnje prostorne odnose i prekinule nekadašnje komunikacije, i takvo je stanje, s manjim izmjenama, zadržano do danas. Izbacivanjem zatvora ponovno je uspostavljen raniji slijed prostorija u prizemlju srednjega krila. Jedini zahvati na vanjskim zidovima bili su otvaranje pomoćnih ulaza iz južnog dvorišta (M. Pijade 10) u oba krila. Osamdesetih godina dograđen je u produžetku južnoga krila dugačak prizemni objekt (9 prozorskih osi), a vjerojatno prije kraja stoljeća na njega se, s malim izmakom, nadovezao još jedan prizemni objekt (6 prozorskih osi), i oba su unutrašnjom komunikacijom povezana sa starim zdanjem. Ove i neke kasnije manje prigradnje na srednjem krilu, nastale prema trenutnim potrebama, ostale su bez građevne i stilske veze s cjelinom i na taj su način djelomično narušile arhitektonsku sliku povijesne jezgre palače. Učinila je to 1894. i dogradnja neorenesansne zgrade suda (M. Pijade 14), zatvorivši zauvijek oku nekad slobodno sjeverno pročelje županijske palače.²² Jedine veće preinake na palači nastale u novije doba jesu priključenje sjevernog dijela prizemlja sudskoj zgradi, što je postignuto probijanjem perimetralnih zidova u liniji hodnika i adaptacija prizemlja sjevernog krila palače za

internu restauraciju s posebnim ulazom iz glavnog dvorišta. Vjerojatno su u isto vrijeme »modernizirani« i prozori u prizemlju, koji su uvučeni unutar žbuke i tom prilikom dobili novu, masivniju drveninu.

Kompleks križevačke županijske palače nastao je postupnim dodavanjem nekoliko građevnih volumena, šireći se od svoje prvobitne jezgre, kuće Gladki, prema jugu (i dvorišnim krilima prema istoku), ali je ona u bitnim crtama definirana u toku 1779/80. godine. Sve kasnije pregradnje, osobito ona iz 1833, kada je njezino južno dvorišno krilo povišeno i spojeno s glavnom zgradom i kada joj je dograđena kuća M. Pijade 10, nisu značajnije izmijenile njezin arhitektonski karakter. Građevne intervencije poslije 1833. godine odvijale su se uglavnom u unutrašnjosti i svodile su se na manje pregradnje i adaptacije za potrebe različitih korisnika pojedinih dijelova palače, što nije narušilo njezinu građevnu strukturu niti znatnije poremetilo unutrašnju prostornu organizaciju. Za razliku od županijskih palača u drugim našim gradovima, koje su nestale u kasnijim pregradnjama (Zagreb) ili im je pročelje stilski preoblikovano (Varaždin, Slavenska Požega), križevačka županijska zgrada sačuvala se stjecajem okolnosti do danas u svojem izvornom baroknom obliku. Visoka kvaliteta ove građevine postavlja svakako i zanimljivo pitanje njezina autora. Njega očito ne treba tražiti među arhitektima koji projektiraju aristokratske gradske palače bogatih i često kapricioznih baroknih oblika. Stilski repertoar ove palače prilično je skroman, što je osobito uočljivo na postranim pročeljima, pa ona svojim izduženim oblikom i stilski naglašenim ulaznim dijelom djeluje prije kao neki feudalni ladanjski dvorac nego kao reprezentativna gradska palača, i jedino nas balkon koji se nadvio iznad glavnog ulaza podsjeća da je riječ o građevini koja komunicira s ulicom. Projektant ove palače očito nije arhitekt izrazite individualnosti, ali nesumnjivo posjeduje određenu arhitektonsku kulturu i sigurnost u komponiranju volumena ili možda tek sigurnost u izboru nekog nama nepoznatog predloška. Budući da su županijski inženjeri (geometri) raspolagali širokim ovlastima i da su često ne samo nadgledali gradnje nego i samostalno projektirali, nije isključeno da je izradba nacрта za županijsku palaču povjerena tadašnjem županijskom inženjeru F. S. Hüdleru (koji je, kako navode izvori, nadgledao gradnju 1779/80), kao što je to učinjeno i pedesetak godina kasnije u slučaju J. Nagya. O samom F. S. Hüdleru ne znamo mnogo, ali sudeći po prezimenu riječ je očito o strancu koji je, stekavši solidno obrazovanje u nekom od središta Austrije ili Njemačke, mogao u Križevcima preuzeti i odgovornije poslove. Njegovo se ime nalazi više puta u arhivskim izvorima (vidi bilj. 9) i ima dovoljno potvrda da je bio veoma aktivan na čitavom području križevačke županije. No i bez obzira na to što pitanje autorstva treba zasad ostaviti otvorenim, nesumnjivo je da županijska palača u Križevcima predstavlja visok domet profane arhitekture 18. stoljeća i da joj mora biti poklonjena dužna pažnja u budućim pregledima baroka u sjevernoj Hrvatskoj.

Odnos svodova i ravnih stropova u županijskoj palači: a) podrum, b) prizemlje, c) prvi kat (Miljenka Fischer i Marija Stepinac)
 Relation of vaulted and level ceilings in the district palace: a) basement, b) ground floor, c) first floor (Miljenka Fischer and Marija Stepinac)

Faze gradnje županijske palače: a) 1747 (kuća Gladki), b) 1779/80, c) 1883, d) današnje stanje (Miljenka Fischer i Marija Stepinac)
 Phases of construction of the palace: a) 1747 (Gladki house), b) 1779/80, c) 1883, d) the present (Miljenka Fischer and Marija Stepinac)

Bilješke

- 1
Veliki su župani birani između najuglednijih feudalaca države. Budući da za taj posao nisu bili plaćeni, funkcija župana je s vremenom postala počasna, a u svim su ih poslovima zamjenjivali podžupani. Važno pravo županijske skupštine bilo je donošenje remonstracija (adresa) protiv nezakonitih odredaba kralja i njegovih organa, ukoliko su se one kosile s pravima staleža i redova. Županijama su s vremenom oduzete pravosudne funkcije, a u vrijeme Bachova apsolutizma županije su postale samo posredni organ između vlade i kotarova. Daljnja redukcija njihove nekadašnje autonomije uslijedila je poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. i osnutka Zemaljske vlade, iako kao administrativne jedinice postoje sve do 1918. godine.
- 2
B. KRČELIĆ, *Annuae...*, Zagreb, 1952, str. 458.
- 3
Najranija pojava neogotike na jednoj profanoj građevini u nas jest prozor sa šiljastim lukom iz 1806. na dvorcu Golubovec. Na predmetima umjetničkog obrta neogotički dekorativni motivi javljaju se i mnogo ranije, već u 18. stoljeću. U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu čuvaju se klasicistički stol i stolica, izrađeni u sjevernoj Hrvatskoj oko 1780. s neogotičkim motivima, a u Sorkočeviću ljetnikovcu na Lapadu nalazi se sjedeća garnitura s kraja 18. stoljeća koja ima naslone u obliku niza visokih »gotičkih« lukova, gotovo istovjetne lukovima na »naslonu« balkona županijske palače.
S. STANIČIĆ, *Namještaj klasicizma*, izdanje MUO, Zagreb, 1977, str. 3 i 4; C. FISKOVIĆ, *Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu*, Rad JAZU, knjiga 397, str. 34 i 74.
Više o korištenjima neogotičkog »Revivala« na različitim područjima umjetnosti donosi katalog poticajne izložbe »Le 'gothique' retrouvée«, održane u Parizu 1979/80. godine.
- 4
Gradski muzej Križevci, Zapisnici gradskog poglavarstva, knjiga 1792-1800, str. 143 (?).
- 5
Ovaj je podatak prvi objavio V. Bedenko. On je reproducirao i dva nacrtu za pregradnju kuće Gladki iz 1773.
V. BEDENKO, *Križevci – razvoj grada*, Glasilo Arhitektonskog fakulteta (Zagreb), 1975, br. 3, p. o., str. 21.
- 6
Prezime Gladki ne susreće se na najstarijim sačuvanim popisima stanovništva na početku 19. stoljeća. Osim toga, kuća se nalazila neposredno uz vojno zemljište, što čini vjerojatnim pretpostavku da je pripadala nekoj vojnoj osobi.
- 7
Prvi kat županijske palače snimljen je 1972. u okviru magistarskog rada V. Bedenka, ali tada nije uočena tlocrtna sličnost sjevernog dijela palače s kućom Gladki. Prizemlje palače snimljeno je 1988. u okviru projekta »Umjetnička topografija općine Križevci«, koji se realizira u Institutu za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- 8
Schönfelderov plan čuva se u Ratnom arhivu u Beču. Objavio ga je V. Bedenko (*nav. dj.*, str. 44). Zgrada o kojoj je riječ označena je na planu s brojem 5 (Comanto hauss). Položaj dijela zgrade okomitog na ulicu ne odgovara potpuno položaju južnoga krila županijske palače, što može biti posljedica nepreciznosti nacrtu. Postoji mogućnost da su osim ucertane zgrade postojale na vojnom zemljištu još neke građevine koje na planu nisu označene. Za ovu bi pretpostavku govorio razgranat sistem podzemnih hodnika, kojih je jedan krak vodio do vanjske strane gradskih bedema. Dio ovih danas zapuštenih hodnika još je uvijek prohodan.
- 9
Sačuvani su računi za pregradnju palače iz 1779. i 1780. godie.
V. BEDENKO, *nav. dj.*, str. 21, bilj. 124.
Prema najnovijim istraživanjima K. Horvat-Levaj ime F. S. Hüdlera povezano je s pregradnjom crkve sv. Ladislava u Raveni (1780) i obnovom crkve sv. Margarete u Dubovcu (1780-1788). Hüdler je 1792. izradio i plan napuštenoga franjevačkog samostana s dijelom Gornjega grada i okolnim zemljištem, što je prvi poznati katastarski plan jednoga dijela Križevaca.
I. LENTIĆ-KUGLI, *Plan bivšeg franjevačkog samostana*, Vijesti muzealaca i konzervatora, 1975, br. 4.
- 10
Arhiv Hrvatske, Zemaljska građevna uprava, kut. 1 (1850), br. 2471.
- 11
V. BEDENKO, *nav. dj.*, str. 21, bilj. 125.
- 12
Arhiv Hrvatske, Križevačka županija, kut. 347-357 (1832/33).
- 13
Sačuvan je nacrt za ovaj zid iz kojega se razabire i oblik županijske parcele. Veličina parcele je 86, 5 × 55, 8 × 90 × 48,6 m.
Arhiv Hrvatske, Križevačka županija, kut. 353 (1833), br. 244.
- 14
Arhiv Hrvatske, Križevačka županija, kut. 354 (1833), Zapisnik Generalne skupštine od 22. IV. 1833, Akt 13 (»De objecto aedificiorum publicorum«).
- 15
Nagyevu planove odobrila je Generalna skupština, ali se u arhivu, umjesto njih, nalazi samo jedna bilješka od 11. srpnja 1833. o preuzimanju planova pisana Nagyevom rukom i s njegovim potpisom (»Plana ampliandarum carcerum in ultima Congregatione presentata et adprobata pro sumptuo... projecti elaboratione et manu mea percipisse testor«).
Arhiv Hrvatske, Križevačka županija, kut. 354 (1833), br. 426.
- 16
U okviru županije obavljale su se različite javne službe. Popis prostora na sačuvanom nacrtu iz 1773. navodi apoteku, laboratorij, sobu za liječnika, kuhinju itd. Briga o bolesnicima, pa možda i njihovu zbrinjavanju, osobito u slučaju teških zaraza, spadala je u nadležnost županijskog liječnika (kirurga).
- 17
Sačuvano je nekoliko ponuda za izradu žljebova na županijskoj palači (»Über die am Comitats-Gebaudes in Kreitz vorkommende Spenglerarbeit...«) s mjerama i cijenama. Ponude su dali Franz Rudolf, Anton Mesić i Johan Pristter iz Zagreba i Arnold Petro...(?) iz Varaždina. Sve tri ponude iz Zagreba nose datum 6. prosinca 1832. Iz jedne kasnije usputne bilješke može se razabrati da je prihvaćena ponuda jednog od zagrebačkih majstora.
Arhiv Hrvatske, Križevačka županija, kut. 354 (1833), br. 425.
- 18
Mjernik Niko Lovrenčić javlja se u više spisa u vezi s adaptacijom županijske palače, a on je autor i triju opsežnih elaborata koji sadrže: a) opis radova, b) mjere, c) cijene.
Arhiv Hrvatske, Zemaljsko povjerenstvo za uvođenje sudova u Hrvatsku i Slavoniju, kut. 1 (1850-1852), br. 24.
- 19
Povjerenstvo za uvođenje sudova djelovalo je svega dvije godine: 1850-1852. U jednome dopisu Zemaljske građevne uprave od 12. prosinca 1850. upućenom Povjerenstvu stoji: »Inženjer Mihovil Utješeno- vić izradio je priložene planove županijske kuće s projektiranom dogradnjom 18 zatvora i drugim adaptacijama potrebnim za smještaj tamošnjeg zemaljskog i katastarskog suda.«
Arhiv Hrvatske, Zemaljska građevna uprava, kut. 1 (1850), br. 2471.
- 20
Sačuvano je više varijanta nacrtu za pregradnju. Da su konačni oni koje je izradio i potpisao ing. Schaumburg, doznaje se iz jednog pisma Banskoga stola od 4. rujna 1852, potpisao ga je grof Jelačić, upućenog bečkom Ministarstvu pravosuđa (gdje je zaprimljeno 12. rujna 1852. pod brojem 13.869/737). U pismu, između ostaloga, stoji: »Mit Rücksicht hierauf hat der der Gerichtseinführungs Commission beigegebene Ingenieur Schaumburg den Plan zum Adaptierung des der Justitz abgetretene Theiles des Comitatsgebäudes entworfen, ferner wurde auch der Kostenvoranschlag verfasst, und von technischen Rechnungs-abtheilung der hiesigen Baudirektion adjustiert.« Uz dopis su prilo-

žena na odobrenje dva nacrti za adaptaciju zgrade koji nose potpis inženjera Schaumburga.

Arhiv Hrvatske, Zemaljsko povjerenstvo za uvođenje sudova u Hrvatsku i Slavoniju, kut. 1 (1850-1852), br. 24.

21

U pismu Povjerenstva za uvođenje sudova od 5. rujna 1851. Schaumburg piše: »...erlaube ich mir ... die Adaptierungs-Antrag für die Unterbringung des Bezirks-Kollegial-Gerichtes in Kreutz mit der Bemerkung zu unterbreiten, dass nunmehr der früher projektirte Anbau entfällt, und dass Komitatsgebäude mit wenigen Veränderungen hinzu geeignet gemacht werden kann«.

Arhiv Hrvatske, Zemaljsko povjerenstvo za uvođenje sudova u Hrvatsku i Slavoniju, kut. 1 (1850-1852), br. 23.

Istu konstataciju ponavlja i Jelačić u citiranom dopisu (vidi bilj. 20): »Wie aus den beiliegenden Plänen... zu ersehen, handelt es sich in Kreutz um keinen neuen Zubau, sondern nur um einigen Veränderungen...«

22

U novije doba zgrada suda povišena je za jedan kat (izmijenjeno je i njezino nekad skladno neorenesansno pročelje), čime su još više narušeni nekadašnji prostorni odnosi.

Summary

Žarko Domljan The District (Županija) Palace Complex in Križevci

The complex of the district (Županije) palace in Križevci is a significant specimen of Baroque architecture in northern Croatia. It came into being through the gradual addition of several structures. The original kernel of the palace was the Gladki house, built in 1747 on the eastern side of the main street in Križevci (today Moše Pijade St). In the great reconstruction 1779–1780, in which this palace was given its present shape, the Gladki house was extended to the south. At the meeting point of the old and new building a representative flight of stairs was constructed leading to the hall on the first floor. With this intervention the palace received a very long street facade with two perpendicular lateral wings (U-plan) and became in its basic architectural concept more like a feudal castle in the country than a city palace. Several names are mentioned in connection with the reconstruction, among which the most important seems to have been that of the district engineer Fabijan Sebastijan Hüdler whose name is mentioned in connection with several other constructions in the environs of Križevci. The palace was extended to the military terrain south of the Gladki residence, thus its south wing could perhaps be the adaption of an older military building.

The palace was remodeled again in 1833. At that point its south rear wing, which was standing separately and only had the ground floor, was now extended, connected with the main building and raised by another story. On the south side another house was added (Moše Pijade 10) forming an L-plan, with a separate entrance, and connected to the main building on the first floor, thus being integrated into the main complex. During this adaptation new tiles were placed on the roof, with the year 1833 marked on them. In 1852 another set of adaptations ensued, but they mainly effected the interior of the palace and did not change its outward appearance. The south wing of the palace was turned into offices of the district and land-registry court – including prison cells. The plans for the first of these adaptations were designed by M. Utješenović, for the second by the district surveyor Niko Lovrenčić and the final ones by ing. Schaumburg in 1852. After the Križevci »županija« was abolished in 1856 the palace was turned into a school of forestry and commerce (1860).

In more recent years smaller changes have been made in the interior of the palace which have not substantially altered its spatial organization. Unlike district palaces in other Croatian cities (Zagreb, Varaždin, Slavonska Požega) which disappeared in subsequent reconstructions and the facades of which underwent considerable stylistic changes, the palace in Križevci has kept its original Baroque form, which gives it a significant place in the history of Baroque architecture in northern Croatia.